Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi
Journal of Ottoman Legacy Studies
e-ISSN: 2148-5704
Cilt 13, Sayı 35, Mart 2026 / Volume 13, Issue 35, March 2026

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 27.09.2025
Kabul/Accepted: 14.1.2026
DOI: 10.17822/omad.133510

Atıf/Citation: Mehmet Şahin-Encümen Bayram. "Cumhuriyet Döneminde Şark-İslam Klasiklerinin Türkçeye Aktarımı: Tercüme Bürosu ve Kanonlaştırma Süreci (1940–1967)". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 13/35 (2026): 194-210

Mehmet ŞAHİN
(Assoc. Prof. Dr.), Akdeniz University, Faculty of Theology, Department of Turkish Islamic Literature/Türkiye, menteslisahin@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2548-211X

Encümen BAYRAM* (Corresponding Author)
(Assoc. Prof. Dr.), Akdeniz University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric/Türkiye, encumenbayram@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6891-3680

Cumhuriyet Döneminde Şark-İslam Klasiklerinin Türkçeye Aktarımı: Tercüme Bürosu ve Kanonlaştırma Süreci (1940–1967)

The Translation of Eastern-Islamic Classics into Turkish in the Republican Era: The Translation Bureau and The Process of Canonization (1940–1967)

Öz: Bu çalışma, Cumhuriyet döneminde Hasan Âli Yücel'in başlattığı Tercüme Bürosu'nun 1940–1967 yılları arasında yayımladığı Şark-İslam Klasikleri dizisini eser seçimi, çeviri stratejileri ve kanonlaştırma süreçleri ekseninde incelemektedir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla tarihsel ve betimleyici bir tasarımla yürütülmüştür. Veri seti, 1940–1967 aralığında Şark-İslam Klasikleri başlığı altında Türkçeye kazandırılan eserlerin bibliyografik künyeleri, yayımlanma yılı, müellif, eser adı ve çevirmen bilgilerinden oluşturularak kronolojik olarak derlenmiştir. Dizi, başlangıçta Mevlânâ'nın Mesnevî'si gibi edebî-hikemî metinler etrafında kurulmuş, 1940'ların ortasında Nizâmî, Hâfız, Attâr, Sa'dî gibi şiir ve hikmet metinleriyle genişlemiş, 1950'lerde Gazâlî, İbn Haldûn, Taberî, Belâzürî ve Fârâbî gibi düşünce ve tarih metinlerini kapsayacak disiplinlerarası bir yelpazeye dönüşmüştür. Çalışma, dizinin klasik ve kanon kavramlarının birleştiği bir alan olduğunu, Yücel'in geniş hümanizma anlayışı çerçevesinde seçildiğini ve devletin kültür politikası aracılığıyla ulusal kültür repertuarını genişletme, ortak kimlik ve hafıza oluşturma işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şark-İslâm Klasikleri, Tercüme bürosu, Kanonlaştırma, Hasan Âli Yücel, Kültür Politikası.

Abstract: This study examines the Eastern-Islamic Classics series published by the Translation Bureau, initiated by Hasan Âli Yücel during the Republican period, between 1940–1967, focusing on work selection, translation strategies, and canonization processes. The research was conducted using a qualitative research approach with a historical and descriptive design. The dataset was compiled chronologically, consisting of bibliographic information of works translated into Turkish under the title of Eastern-Islamic Classics between 1940–1967, including publication year, author, work title, and translator information. The series was initially built around literary-philosophical texts such as Rumi's Masnavi, expanded in the mid-1940s with poetry and wisdom texts by authors such as Nizami, Hafiz, Attar, and Saadi, and transformed in the 1950s into an interdisciplinary spectrum encompassing foundational texts of the intellectual and historical tradition such as Ghazali, Ibn Khaldun, Tabari, Baladhuri, and Farabi. The study reveals that the series represents a convergence of the concepts of classic and canon, was selected within the framework of Yücel's broad humanistic understanding, and served the function of expanding the national cultural repertoire and creating a collective identity and memory through state cultural policy.

Keywords: Eastern-Islamic Classics, Translation Bureau, Canonization, Hasan Âli Yücel, Cultural Policy.

Extended Abstract: This study examines the Eastern-Islamic Classics series published between 1940 and 1967 as part of the translation initiative launched by the Translation Bureau under the leadership of Hasan Âli Yücel during the early Republican period in Turkey. The research analyzes this series from chronological and genre-based perspectives, focusing on work selection criteria, translation strategies, and canonization processes. The study demonstrates that translation during the early Republican years was conceived not merely as a linguistic transfer

activity, but as a planned public initiative deeply intertwined with the new regime's educational objectives, cultural orientations, and efforts to reconstruct the Turkish language. The Translation Bureau, established within the Ministry of National Education, produced an institutional program through its classics series that aimed both to bring world literature together with the possibilities of the Turkish language and to practically disseminate the simplification targeted by the language revolution. Within this publication campaign, Eastern-Islamic classics emerged as a concrete manifestation of the will to establish a new relationship with the past without completely excluding it. The translation of works such as Masnavi, Gulistan, The Conference of the Birds, Shahnameh, and Muqaddimah made an ancient accumulation accessible to a wider readership. The research was conducted using a qualitative research approach with a historical and descriptive design. The dataset consists of bibliographic information of works translated into Turkish under the Eastern-Islamic Classics heading between 1940 and 1967. Publication year, author, work title, and translator information were compiled chronologically. The study associates the concept of classic with the timeless aesthetic and intellectual power of texts, while linking the concept of canon to the selection and publication of texts. Data analysis focused on publication patterns, genre distribution, and periodical emphases to trace the relationship between the translation initiative and nation-building, education, and cultural policy. The chronological examination reveals that the translation series, beginning with Rumi's Masnavi in 1942, expanded in the mid-1940s with poetry and wisdom texts by classical figures such as Nizami, Hafiz, Attar, Jami, and Saadi. In the 1950s, it transformed into an interdisciplinary spectrum encompassing fundamental texts of the intellectual and historical tradition, including works by Ghazali, Ibn al-Arabi, Ibn Khaldun, Tabari, Baladhuri, and Farabi. The 1960s saw the continuation of the series with selections from Rumi's corpus and supplementary publications. This progression demonstrates a deliberate shift from literary-mystical texts to works of philosophy, history, and political thought. The general profile of Eastern-Islamic classics exhibits three notable characteristics. First, the backbone of translated works consists predominantly of poetry and Sufi classics, with foundational figures of the Persian tradition such as Rumi, Attar, Saadi, Jami, Hafiz, and Nizami being translated. Second, these literary-mystical translations shifted toward history, society, and thought beginning in the 1950s, incorporating historians like Tabari and Baladhuri, theorists of historical philosophy and social thought like Ibn Khaldun, and fundamental representatives of political philosophy and classification of sciences like Farabi. Third, reprints occupy a strong position in the series, indicating that the institution regarded certain texts as core canon and aimed to keep reader demand alive by republishing them in different years. The study employs both classic and canon concepts as analytical tools. While classics refer to texts with timeless aesthetic and intellectual power capable of generating new meanings through repeated readings, canon involves institutional mechanisms through which texts are selected, circulated, and legitimized.

The Eastern-Islamic Classics series brought with it a process of selection and exclusion that played an active role in the reconstruction of cultural memory. Decisions about which works to translate and which to leave out require taking a determinative stance on what counts as classic and which texts represent tradition. The selection logic of the Eastern-Islamic Classics must be understood within Hasan Âli Yücel's humanist philosophy. Yücel based humanism on an understanding that encompasses "traces and works of the human spirit wherever they exist," rather than limiting it to a single civilization basin. This approach provided the series with a dual legitimacy: asserting that orientation toward the Western-centered modern civilization sphere represents historical continuity, while emphasizing that Turks have historically possessed the ability to adopt new elements without prejudice, presenting the translation movement as enrichment within continuity rather than cultural borrowing. The Eastern-Islamic Classics series functions as a cultural bridge that brings the accumulation of the past into a contemporary sphere of comprehension, serving to establish a common cultural ground, strengthen intellectual and historical knowledge repertoire, and create a collective memory space. The selection of these classics can be explained by objectives to expand the national cultural horizon, incorporate humanity's heritage into Turkish comprehension, and nourish the sense of cultural continuity. This series demonstrates how translation, as a state-sponsored cultural project, operates simultaneously as a bridge transferring texts from one language to another and as a power mechanism distributing cultural capital, legitimizing certain forms of knowledge, and determining the boundaries of tradition.

Giriş

Erken Cumhuriyet döneminde çeviri, yeni rejimin kültürel dönüşüm programının merkezinde yer almış, dil aktarımının ötesinde eğitim hedeflerini, kültürel vizyonu ve Türkçenin yeniden inşasını içeren kapsamlı bir kamusal proje olarak tasarlanmıştır. Çeviri faaliyeti bu bağlamda iki temel işlev üstlenmiştir: okuma ufkunun genişletilmesi ve yeni bir dil ile üslup normunun yerleştirilmesi. Böylece çeviri, devletin kültür ve eğitim alanında hayata geçirdiği dönüşüm stratejisinin kurucu araçlarından biri konumuna yükselmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Tercüme Bürosu'nun klasikler dizisi, dünya edebiyatını Türkçenin ifade olanaklarıyla buluşturma ve dil devriminin öngördüğü sadeleşmeyi uygulamalı düzlemde yaygınlaştırma hedeflerini birleştiren kurumsal bir program ortaya koymuştur. Bu yayın hamlesinde Şark-İslam klasiklerinin konumu özellikle anlamlıdır. Söz konusu eserler, tarihsel mirası tamamen dışlayan bir yaklaşım yerine, geçmişle yeni bir diyalog kurma iradesinin somut karşılığını oluşturmuştur. *Mesnevî, Gülistan, Mantıku't-Tayr, Şehnâme* gibi eserlerin Türkçeye

kazandırılması, yüzyıllara yayılan bir birikimi geniş okur kitlelerinin erişimine sunmuş, kültürel belleğin yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamıştır.

Şark-İslam klasiklerini incelemenin temel meselesi, eserlerin çevrilmiş olması kadar, hangi tarihsel eşikte, hangi kurumsal hedeflerle ve hangi okur tasavvuruyla klasik olarak konumlandırıldığıdır. 1940–1967 aralığında yapılan yayınlar, tekrar baskılar, tür dağılımı ve dönemsel vurgular, çeviri hamlesinin ulus inşasıyla, eğitimle ve kültür siyasetiyle kurduğu ilişkiyi gösteren somut göstergelerdir. Özellikle 1940–46 ile 1946 sonrası arasındaki muhtemel ağırlık değişimleri, Doğu (Arap-Fars) mirasının devletin kültür programında hangi gerekçelerle öne çıkarıldığına dair kritik ipuçları sunar. Böylelikle Şark-İslam klasikleri çevirileri, Doğu'nun Cumhuriyetçi modernleşme içerisinde ya bir estetik kaynak ya pedagojik bir araç ya ahlakî bir referans ya da tarihsel bir miras olarak yeniden tanımlandığı bir alan hâline gelir. Bununla birlikte bu metinleri yalnızca çeviri doğruluğu veya dil başarısı üzerinden okumak, serinin kurucu mantığını eksik bırakabilir. Zira Tercüme Bürosu bağlamında çeviri çoğu kez bir yeniden yazım, bir kanonlaştırma ve anlam rejimi kurma pratiği olarak kabul edilir. Önsözler, dipnotlar, kavram karşılıkları, sadeleştirme düzeyi ve klasik etiketinin kendisi, metnin hedef kültürde nasıl anlaşılacağını yöneten birer ögeye dönüşür. Bu açıdan bakıldığında soru, yalnızca hangi metinlerin seçildiği değil, seçilen metinlerin hangi söylemsel çerçeveyle dolaşıma sokulduğu ve bu çerçevenin ulusal kültür tahayyülüne ne tür bir Doğu resmi sunduğudur.

Şark-İslam klasikleri serisi, aynı zamanda belirli çevirmenlerin dil ve yorum tercihleri üzerinden okunabilecek bir çeviri üslubu üretmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, M. Nuri Gencosman, Ali Nihat Tarlan, Hikmet İlaydın, Zakir Kadiri Ugan gibi çevirmenler okura yön veren, bazı anlamları öne çıkarıp bazılarını geriye alan bir açıklama ve yorum alanı da kurar. Dolayısıyla Şark-İslam klasikleri üzerine yapılacak bir inceleme, seçkilerin oluşum mantığını ve dönemsel yönelimleri, klasik kanonunun kurulma biçimini ve buna eşlik eden kültür politikası hedeflerini, çevirmenin somut tercihlerini ve metnin etrafında önsöz, dipnot, açıklama notları, terim sözlükçesi gibi kurulan okuma çerçevesini birlikte dikkate alarak ilerlemelidir. Bu çalışma, Tercüme Bürosu'nun 1940–1967 yılları arasında Türkçeye kazandırdığı Şark-İslam klasikleri seçkisini, eser seçimi, çeviri stratejileri ve çerçeveleme uygulamaları ekseninde ele alarak çevirinin Doğu mirasını modern ulusal kültür projesi içinde hangi yollarla yeniden konumlandırdığını ele almaktadır.

1.Tercüme Bürosu ve Maarif Matbaası

Tercüme Bürosu'nun kurulmasına giden süreç, Erken Cumhuriyet'in kültürü kurma hedefiyle doğrudan bağlantılıdır. Hasan Âli Yücel'in 1939'daki Birinci Türk Neşriyat Kongresi açılış konuşmasında vurguladığı ihtiyaç, ülkenin irfan açığını mevcut imkânlarla en geniş ölçekte karşılamaktır. Bunun için de çağdaş dünyanın fikir ve edebiyat birikimini Türkçeye kazandırarak toplumsal ufku genişletmektir (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi, 1-5 Mayıs 1939, raporlar, teklifler, müzakere zabıtları*, 1939, ss. 11-12). Buradaki temel mantık, Cumhuriyetçi Türkiye, kendisini Batı'nın düşünce ve kültür evreninin etkin bir parçası olarak konumlamak istiyorsa, modern dünyanın ürettiği metinleri kendi dilinde dolaşıma sokmak zorundadır. Çünkü bir toplumun duyuş ve düşünüş kapasitesi, başkalarının birikimini tercüme yoluyla kendi dili içinde yeniden kurmasıyla güçlenir. Bu yaklaşımın ruhsal dayanağı hümanizmadır: Yücel'in çeviriye yüklediği anlam, insanı merkeze alan, aklı ve eleştirel düşünceyi besleyen, dünya kültürüne açılmayı bir gelişme şartı sayan hümanist bir eğitim felsefesine dayanır [1].

Kongrenin toplanması, bu fikri kurumsal bir programa dönüştürmenin başlangıç adımıdır. Kongrede yayın, telif, edebî mülkiyet, çocuk ve gençlik edebiyatı, ödül ve propaganda, yayın programı ve özellikle tercüme işleri gibi alanlarda alt kurullar oluşturulması, yayıncılığın dağınık ve plansız yapısını bir sisteme bağlama arzusunu gösterir. Bu sistem arayışının tercüme alanındaki

[1] Ertuğrul Efeoğlu, *"Hasan Ali Yücel'in Tutkusu: Türkiye'de Çeviri Atılımı", Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi, İçinde* (T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 352-53.

karşılığı, tercümenin perişan bir halde, rastgele ve parçalı yürütülmesinin sakıncalarına dikkat çekilerek işin bir usul ve nizam altına alınması gerektiğinin ilan edilmesidir. Yani gerekçe neyin çevrileceğini, hangi önceliklerle çevrileceğini, kimlerin çevireceğini ve ortaya çıkan metinlerin nasıl denetleneceğini belirleyen merkezî bir mekanizma kurmaktır [2]. Bu mantık, Tercüme Bürosu'nun kuruluş ilkelerini de belirler. Birinci ilke, çevrilecek eserlerin seçimini rastlantıdan kurtarmak ve bir klasikler listesi üzerinden yön tayin etmektir. Liste tahdidî değildir denilse bile, listeleme eylemi doğal olarak bir kanon önerir ve çeviri alanına bir yön çizer. İkinci ilke, çevirinin yalnızca okura yeni metinler sunmakla kalmayıp dili geliştiren bir süreç olduğudur. Tercüme, hem medeniyet âleminin fikir ve hassasiyetini taşır hem de Türkçeyi zenginleştirir. Bu nedenle çeviri, dil devriminin hedefleriyle eşgüdümlü bir uygulama alanı olarak görülür. Sadeleşme, terim üretimi ve dilin işlenmesi, çeviri faaliyeti içinde somut karşılıklar bulur. Üçüncü ilke, çevirinin mümkün olduğunca aslından yapılması ve metnin bütünlüğünü koruyan ciddi bir çalışma disiplinidir. Bu tavır, bir yandan bilimsel ve filolojik güvence arayışını, diğer yandan da çeviriyi yarım yamalak aktarmadan çıkarıp kalıcı bir kültür mirasına dönüştürme niyetini ifade eder. Dördüncü ilke, devletin bu işin doğrudan taşıyıcısı olmasıdır. Klasikler çevirisinde hız ve ciddiyetin sağlanması için işin Maarif Vekâleti tarafından üstlenilmesi istenir ayrıca özel yayınevlerinin tercüme faaliyetleri de destek ve denetim mekanizmalarıyla daha verimli kılınmaya çalışılır. Buradaki mantık, emek ve kaynak israfını önlemek, kaliteyi yükseltmek ve ülke çapında ortak bir kültür programı üretmektir [3].

Bu ilkelerin kurumsal karşılığı, daimî bir Tercüme Bürosu fikridir. Büro, eserlerin çeviri sırasını belirleme, mütercimlere iş dağıtma, çevirileri inceleme, basımı düzenleme gibi işlevlerle çeviri sürecinin merkezî koordinasyonunu üstlenir. Böylece çeviri, kişilerle sınırlı bireysel girişim olmaktan çıkar, programlı, denetlenen ve sürdürülen bir kamu faaliyetine dönüşür. Büroya ayrıca sözlük malzemesi toplama görevinin verilmesi, dilin ihtiyaçlarının tercüme sırasında belirdiği ve sözlüğün de bu pratikten beslenerek gelişeceği düşüncesine dayanır. Önce çeviri çalışır, sonra sözlük o çalışmanın ürettiği ihtiyaçlardan beslenerek olgunlaşır. Tercüme Bürosu'nun ilkeleri içinde kamusal tartışma ve standart üretimi de vardır. Bir tercüme dergisinin çıkarılması fikri, çeviri örneklerini yayımlamak, çeviri usullerini tartışmak, yapılan çevirileri eleştirmek, mütercimlerin terim önerilerini toplamak ve hangi eserlerin çevrildiğini kamuya duyurmak gibi işlevlerle, çeviriyi sürekli denetlenen ve geliştirilen bir alan hâline getirmeyi hedefler. Böylece Tercüme Bürosu, yalnızca kitap üreten bir birim değil aynı zamanda çeviri kalitesini belirleyen, dilin yönünü etkileyen ve klasik repertuarını kuran bir kültür kurumu olarak tasarlanır. Bu bütünlük içinde kuruluş gerekçesi, kurumsallaşma hamlesi ve ilkeler tek bir hatta birleşir. O da hümanist bir eğitim idealiyle dünya birikimini Türkçeye taşımak, bunu yaparken dili işlemek ve standartlaştırmak, seçki, denetim ve yaygınlaştırma araçlarıyla çeviriyi ulusal kültür inşasının düzenli bir parçasına dönüştürmektir [4].

Tercüme dergisi, Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde belirlenen çeviriyi usul ve nizam altına alma hedefinin somut kurumsal karşılığı olarak kurulan Daimî Büro'nun resmî yayın organıdır. Derginin ilk sayısının 19 Mayıs 1940'ta yayımlanması, tesadüfî bir tarih seçimi olmaktan çok, ulusal kurtuluş anlatısının sembolik başlangıç günüyle kültür hamlesini aynı çizgiye yerleştirme iradesini yansıtır. Böylece çeviri faaliyeti, yalnızca yayıncılık alanında bir teknik düzenleme değil Cumhuriyetin kendini kurma anlatısı içinde büyük kültür davasının başlangıcı olarak çerçevelenen bir kamusal proje hâline getirilir. Bu perspektiften bakıldığında derginin kuruluş amacı, çeviriyi dağınık bireysel girişimlerin toplamı olmaktan çıkarıp devletin

[2] *Birinci Türk Neşriyat Kongresi, 1-5 Mayıs 1939, raporlar, teklifler, müzakere zabıtları.* (Maarif Vekilliği, 1939), 35; Azra Erhat, "Tercüme Bürosu", *Yeni Ufuklar* 21, sy 247 (1974): 12.
[3] *Birinci Türk Neşriyat Kongresi, 1-5 Mayıs 1939, raporlar, teklifler, müzakere zabıtları.*, 125-27.
[4] Öner Yağcı, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi* (T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 229-30; Hasan Âli Yücel, *İyi Vatandaş İyi İnsan* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971), 172.

yön verdiği planlı bir kültür politikasının süreklilik arz eden vitrini ve denetim platformu hâline getirmektir.

Dergi, 1940–1966 arasında 18 ciltte 87 sayı yayımlanmıştır. Hasan Âli Yücel'in bakanlığı döneminde 38 sayının çıkması ise, derginin özellikle bu yıllarda projenin motoru gibi çalıştığını düşündürür. İki ayda bir, yılda altı sayı hedefi belirlenmiş buna rağmen 1943'te 20–21. sayıların birleştirilmesi gibi gecikmeler yaşanması, programlı yayın idealinin pratik zorluklarla karşılaşsa da süreklilik iddiasından vazgeçilmediğini gösterir. Dahası, Yunan özel sayılarının planlanan biçimi aşarak 29–32. sayıları kapsayan bir diziye dönüşmesi, derginin zamanla özel dosya geleneği geliştirmesine yol açmıştır.

Bu yayın politikası, özel sayılar üzerinden daha net okunabilir. Yunan Özel Sayısı'nın iki ayrı dizi hâline gelmesi, hümanist eğitim anlayışında Antik Yunan'ın kurucu kaynak sayılmasının dergi düzeyinde kurumsallaştırıldığını düşündürür. Şiir Özel Sayısı, Demokrasi Üzerine Düşünceler, Goethe ve Schiller özel sayıları ise, derginin yalnızca edebiyat klasiği çevirmekle kalmayıp modern kamusal kültürün kavramlarını taşıyan bir okuma programı kurduğunu gösterir. Bu özel dosyalar, Tercüme dergisinin bir yandan klasikler kanonunu inşa ederken öte yandan okurun hangi metinleri hangi düşünce bağlamı içinde okuması gerektiğine dair bir rehberlik iddiası taşıdığını kanıtlar [5].

Derginin kuruluş mantığını en açık biçimde Hasan Âli Yücel'in ilk sayıda yer alan sunuş yazısı açığa çıkarır. Yücel, medeniyeti parçalı değil bütüncül bir yapı olarak tanımlayarak Doğu ve Batı'yı bu bütünün farklı görünümleri sayar. Bu yaklaşım, çeviri politikasına iki yönlü bir meşruiyet kazandırır: Birincisi, Avrupa merkezli modern medeniyet alanına yönelişin tarihsel bir devamlılık olduğu ileri sürülür; ikincisi, Türklerin tarih boyunca yeni unsurları taassupsuzca alma kabiliyetine sahip olduğu vurgulanarak tercüme hareketi kültürel bir ödünç alma değil, süreklilik içinde bir zenginleşme biçimi olarak sunulur [6]. Böylece çeviri, savunmada kalan bir taklitçilik değil kendini güçlendiren, ufkunu genişleten, medeniyet bütününe katılımı mümkün kılan bir kurucu eylem olarak konumlandırılır.

Yücel'in metninde çevirinin niçin devlet eliyle yürütülmesi gerektiği de açık bir mantık zinciriyle gerekçelendirilir. Kültürel tanışıklığın temel taşıyıcısı dil ve yazılı eserlerdir fakat münevver çevrelerin kendi aralarında verimli bir işbirliği kuramaması ve başka ülkelerde önemli rol oynayan bilgili yayıncı öncülüğünün Türkiye'de yeterince gelişmemesi, çeviri işinin rasyonel bir plan dahilinde ilerlemesini engellemiştir. Bu durumda devletin devreye girmesi bir tercih değil, zorunluluk olarak tanımlanır [7].

Tercüme dergisinin kuruluş amacı; çeviri hareketine yön vermek, eserleri belirli bir plan içinde seçmek, çeviri usullerini tartışmak, dilin zenginleşmesine katkı sağlayacak terim ve karşılık üretimini teşvik etmek ve bu geniş klasikler programını kamuya şeffaf biçimde duyurarak ortak bir kültür gündemi oluşturmaktır. Yaptığı yayınlar ise, bu amacı iki kanaldan gerçekleştirir: Bir yandan düzenli sayılarıyla çeviri faaliyetinin sürekliliğini sağlar; diğer yandan özel sayılarıyla belirli kültür alanlarını (Antik Yunan, modern Alman edebiyatı, demokrasi düşüncesi, tür tartışmaları) yoğunlaştırarak okurun zihninde bir kanon ve bir okuma yönü inşa eder. Böylece dergi, çeviri hamlesinin ideolojik çerçevesini kuran, seçkiyi yayan ve devletin kültür programını tartışma alanına taşıyan kurucu bir platform hâline gelir.

[5] Devrim Gençer Kızılırmak, "Hasan Âli Yücel Dönemi Klasik Eser Tercümelerinin Kanonlaşma Bağlamında İncelenmesi" (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022), 162; Burcu Korucu, "Türk Hümanizmi'nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940-1946)" (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 130.
[6] Hasan Âli Yücel, *Tercüme Dergisi* (Maarif Matbaası, 1940), 1:1.
[7] Gençer Kızılırmak, "Hasan Âli Yücel Dönemi Klasik Eser Tercümelerinin Kanonlaşma Bağlamında İncelenmesi", 162-63; Yücel, *Tercüme Dergisi*, 1:1.

Tercüme Bürosu'nun faaliyetleri 1940–1967 aralığında dört evrede okunabilir. İlk evre, Hasan Âli Yücel'in Millî Maarif Vekilliği döneminde derginin 1–38. sayılarıyla (1940–1946) temsil edilir ve büro bu yıllarda hem hız hem üretkenlik bakımından en yoğun dönemini yaşar. İkinci evre, çok partili hayata geçilmiş olmakla birlikte CHP iktidarının sürdüğü 39/40–49/51. sayıları kapsayan (1946–1949) geçiş safhasıdır; bu dönemde büro, önceki hamlenin kurumsal kazanımlarını sürdürürken siyasal iklimdeki değişimin kültür politikalarına etkileri daha belirgin hâle gelir. Üçüncü evre, Demokrat Parti iktidarıyla örtüşen 52–69/70. sayılar (1951–1960) dönemidir. Burada büro faaliyetlerinin temposu, dönemin politik gerilimleri ve eğitim-kültür önceliklerinin değişmesiyle birlikte zayıflama eğilimi gösterir. Dördüncü evre ise 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinden sonraki 71/72–87. sayılar (1960–1967) safhasıdır; büro ve dergi, artık önceki atılım yıllarının gerisinde kalan bir ivmeyle, daha sınırlı bir çerçevede varlığını sürdürür ve 1967'de kurumun kapanışıyla süreç tamamlanır [8].

Maarif Vekilliğince Dünya Edebiyatından Tercümeler Serisi incelendiğinde projenin hangi kültür havzalarına ve hangi türlere öncelik verdiğini oldukça çıplak biçimde gösterir. Toplam 224 eserin dağılımında Fransız edebiyatı (77 eser; %34,4) ve Antik Yunan (58 eser; %25,9) belirgin bir ağırlık merkezidir; onları Alman (22; %9,8), İngiliz (21; %9,4) ve Rus (15; %6,7) izler. Şark-İslam eserleri ise 9 eserle (%4,0) bu tabloda sınırlı bir paya sahiptir. Bu tablo, serinin dünya edebiyatı iddiasına rağmen, pratikte Batı merkezli bir kanon kurma hedefiyle ilerlediğini, Antik Yunan'ın ise hümanist eğitim tasavvurunda kurucu kaynak olarak özel bir konuma yerleştirildiğini düşündürür. Tür dağılımı da aynı yönelimi türsel düzlemde tamamlar: 224 eserin 100'ü oyun (%44,6), 44'ü felsefe (%19,6), 39'u roman (%17,4) olarak görünür. Geri kalan türler (mesnevi 9; tarih 8; hikâye 6; masal 5; inceleme 4; şiir/sözlük/destan 2'şer; teoloji, anı, biyografi 1'er) daha düşük oranlarla temsil edilir. Buradan hareketle tercüme hamlesinin, okurda edebî zevki geliştirmekten çok, sahne üzerinden kamusal duyarlığı biçimlendirme ve düşünce ufku kurma gibi modernleşmeci amaçlara uygun türleri öne çıkardığı söylenebilir. Roman ise bu iki alanı tamamlayan modern anlatı ihtiyacına cevap verir.

Aynı eğilim, 1940–1946 arasında Maarif Matbaası'nda basılan "Dünya Edebiyatından Klasikler Serisi"nin 521 eserlik dökümünde de sürer. Burada Fransız edebiyatı 173 eserle (%33,2) ilk sıradadır; Yunan 69 (%13,2), Rus 62 (%11,9), İngiliz 51 (%9,8) gelir. Şark-İslam eserleri 19 eserle (%3,65) yine toplam içinde sınırlı düzeyindedir [9]. İki veri seti birlikte okunduğunda, Tercüme dergisinin ve bağlı klasikler programının, klasik kavramını büyük ölçüde Batı'nın özellikle Fransız ve Antik Yunan entelektüel mirası üzerinden kurduğunu, Şark-İslam metinlerinin ise bu ana gövde içinde tamamlayıcı ya da ikincil bir alanda konumlandığını gösterir.

1946'dan itibaren Yücel'in görevden ayrılması ve Şemsettin Sirer'in görevi devralmasıyla, Batı eksenli listeye ek olarak Doğu edebiyatı ve eski Türk metinlerinin daha baskın olduğu yeni bir tercüme gündemi oluşturulmaya başlanır. Bu durum kurum çizgisinde ani bir kopuş değil, daha çok repertuar genişlemesi ve ağırlıkların yeniden düzenlenmesi söz konusudur. Çeviri faaliyetleri sonucu 1940–1967 arasında 1120 eserin Türkçeye çevrilerek Dünya edebiyatından Tercümeler üst başlığı altında toplandığı görülmektedir. Yayınların cilt hacmi açısından bakıldığında 1940–1950 döneminde 651 cilt, 1951–1967 döneminde 556 cilt olmak üzere toplamda 1247 ciltlik bir üretimden söz konusudur.

Bu 1247 ciltlik katkının büyük çoğunluğunun Avrupa Aydınlanmasını temsil eden Batı klasiklerinden oluşmaktadır. Yücel dönemi eserlerinde Antik Yunan ve Fransızca ağırlığı varken

[8] Korucu, "Türk Hümanizmi'nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940-1946)", 130-31.
[9] Gençer Kızılırmak, "Hasan Âli Yücel Dönemi Klasik Eser Tercümelerinin Kanonlaşma Bağlamında İncelenmesi", 194.

1946 sonrası repertuar Doğu edebiyatı ve eski Türk metinleriyle genişlemiştir [10]. Bu çerçevede Şark-İslam metinleri, toplam külliyatın içinde nicel olarak sınırlı bir paya sahip olsa bile, özellikle 1946 sonrası genişleme hamlesiyle birlikte kanonun tamamlayıcı unsuru olmaktan programın anlam haritasını çeşitlendiren bir damara dönüşen bir işlev görür.

2.Şark-İslam Klasikleri ile Batı Klasiklerinin Çeviri Politikalarının Karşılaştırılması

Cumhuriyetin ilk yıllarında Batı klasikleri çevirileri, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme hedefleri doğrultusunda Batı medeniyetinin değerlerini benimseme ve laik bir Türk ulusu oluşturma amacını taşırken[11] Şark-İslam klasikleri ise Türklük vurgusu ve Doğu ile olan bağların yeniden yorumlanması bağlamında farklı bir kültürel inşayı temsil etmektedir[12]. Cumhuriyet dönemi çeviri faaliyetleri, bir yandan hümanist bir kültür politikasıyla Batı uygarlığına kaynaklık eden eserler aracılığıyla modernleşmeyi hedeflerken diğer yandan Türk kültürünün gelişimine katkıda bulunacak bir ulusal kimlik arayışını da yansıtmaktadır. Bu politikaların temelinde, Türk inkılabının kültürel dönüşüm hedefleri ve Batı modernleşmesinin kavram setleri çerçevesinde bir değerlendirme yatmaktadır. Bu kapsamda, özellikle 1940 sonrası dönemde, devletin kültür politikası Batı klasikleri çevirileri aracılığıyla modern, hümanist ve yenilikçi bir kültürel yapının inşasını hedeflemiştir[13].

Bu dönemde, kültür ve sanat politikası aracılığıyla Batılı değerlerle biçimlenmiş bir yaşam tarzının ve kültürel kimliğin oluşturulması hedeflenmiş dolayısıyla çeviriler de bu çağdaşlaşma projesinin önemli bir aracı olarak konumlandırılmıştır. Bu çerçevede, eğitim sisteminde yapılan reformlar ve kültürel politikalar, Batı'yla özdeşleştirilen modern değerlere ulaşma çabasının yanı sıra, Doğu'ya ait geleneksel değerlerin konumlandırılması sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu dönem çeviri politikaları da bu geçiş sürecinin bir parçası olarak, hem Batılılaşma hedefli modernleşme çabalarını desteklemiş hem de Şark-İslam klasikleri üzerinden kültürel sürekliliği ve ulusal kimliği muhafaza etme arayışlarını yansıtmıştır. Nitekim, modernleşme çabalarının erken Cumhuriyet döneminde kültürcü bir gelişim ilkesi üzerinden milli kimlik inşasını vurgularken muhafazakâr düşüncenin de bu süreçte Türklüğe özgü unsurları ön plana çıkarması, çeviri politikalarındaki ikili yapının zeminini oluşturmuştur.

Cumhuriyet döneminde yürütülen tercüme siyaseti, Batı klasikleri ile Şark-İslam klasikleri arasında açık bir Doğu/Batı hiyerarşisi ve kültürel değer farkı üretmiştir. Çoğuldizge kuramı bağlamında, Batı klasikleri yeni inşa edilen edebiyat dizgesinin temeline yerleştirilirken, Şark-İslam klasikleri ikinci planda, çevre eser olarak tutulmuştur[14]. Batı klasikleri, yeni ulusun laik, rasyonel ve evrensel kimliğinin yapıtaşları olarak en yüksek kültürel meşruiyet ile donatılmış; devlet bütçesi, Tercüme Dergisi'nin kurumsal gücü ve Cumhurbaşkanlığı düzeyindeki önsözlerle desteklenmiştir. Buna karşılık, Şark-İslam klasikleri, ancak geçmişle kontrollü bir bağ kurma veya yükselen muhafazakâr muhalefeti teskin etme aracı olarak ikincil bir kültürel değer

[10] Evren Barut, "Ulus-Devlet İnşasında Çeviri ve İdeolojinin Rolü Çerçevesinde 'Tercüme Bürosu' ve 'Tercüme' Dergisi" (Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020), 130-32.

[11] Evren Barut, "Ulus-Devlet İnşasında Çeviri ve İdeolojinin Rolü Çerçevesinde 'Tercüme Bürosu' ve 'Tercüme' Dergisi", 86.

[12] Nilüfer Alimen, "Diliçi Çeviriler, Yanmetinler ve Normlar Odağında Tarihsel Roman Çevirileri: The Talisman Örneği", *Çeviribilim ve Uygulama Dergisi*, sy 31 (2021 Güz): 28, https://doi.org/10.37599/ceviri.1009926
M. Fatih Kanter, "Klasikler Meselesine Çağdaş Bir Bakış: D. Mehmet Doğan'ın Görüş ve Eleştirileri", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 45 (Eylül 2025): 58-60, https://doi.org/10.64985/tybakademi.1707932.

[13] Nihan İçöz, "1940 yılı: Türk Kültür ve Edebiyatında Çeviri ile Açılan Çığır", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5/2, 342. https://izlik.org/JA62ST66PA

[14] Barbaros Uzunköprü-Neslihan Demez, "Tanzimat ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Girişilen Modernleşme Çabalarını Çeviri Kurumları Üzerinden Değerlendirmek: Encümen-i Daniş ve Tercüme Bürosu Örnekleri", *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 16, 97.

görmüştür. 1942'de başlayan Şark Klasikleri serisinde ilk dört yılda yalnızca 13 eser basılmışken, 1947 sonrası muhafazakâr etkilerin artışıyla bu sayıya 23 eser daha eklenerek sistemdeki eser sayısı belirgin şekilde artırılmıştır[15].

Devlet destekli çeviri anlayışında Batı klasikleri, çağdaşlaşma ve evrenselleşme projesinin motoru olarak konumlandırılmıştır. Eğitim müfredatına entegre edilerek, yeni neslin zihinsel altyapısını oluşturması hedeflenmiştir. Köy Enstitüleri kütüphanelerinde Hasan Âli Yücel'in zorunlu tuttuğu 507 farklı dünya klasiğinin bulunması ve her öğrencinin yılda 21 ile 25 arası eseri okuyup eleştirmesinin şart koşulması bu zihinsel altyapı inşasının somut örneğidir[16]. Şark-İslam Klasikleri ise modernleşme projesinin ilk ve en radikal evresi olan 1940-1946 arasında büyük ölçüde ertelenmiş veya sınırlandırılmıştır. Reşat Şemsettin Sirer'in Maarif Vekili olmasından sonra listelerde kendine daha fazla yer bulabilmiştir[17]. Şark-İslam klasikleri, Batı klasiklerinin gelecek kurucu rasyonelliğinin aksine, daha çok tarihsel bir miras ve geçmişin edebî bakiyesi olarak konumlandırılmıştır.

Batı klasikleri evrensellik, hümanist söylem ve ilerleme ile özdeşleştirilirken; Şark-İslam klasikleri, eski, geleneksel ve yeni ulus-devletin arınmaya çalıştığı dinsel/Arapça-Farsça kültürel bagaj ile ilişkilendirilmiştir[18]. Batı klasikleri Köy Enstitüleri gibi kurumlar aracılığıyla halkın/köylünün modernleşmesi için kullanılırken, Doğu klasikleri daha çok akademik veya tarihsel bir ilgi alanı olarak kenarda kalmıştır [19]. Batı edebiyatı geleceği ve çağdaş zihniyeti kurmak, Doğu edebiyatı ise muhafazakâr tepkileri dindirmek ve tarihî/yerel kimlikle asgarî bir bağ kurmak için kullanılmıştır. Ancak 1946 sonrasında, çok partili siyasi hayata geçişin getirdiği politikalar ve gelenekçi-muhafazakar kesimlerin siyasi bir güç olarak belirmesi, Şark-İslam klasiklerinin mecburi bir rötardan sonra sisteme dahil edilmesini sağlamıştır[20]. Yani bu dâhil ediliş, bir medeniyet idealinden ziyade, politik bir taviz veya dengeleme stratejisi olarak okunmalıdır. 1940–1967 yılları arasında şekillenen çeviriler, Türkçede klasik kavramını büyük ölçüde Batı medeniyetiyle, özellikle de Greko-Romen ve Avrupa kaynaklı eserlerle özdeşleştiren bir anlayış üretmiştir. Bu çerçevede Şark-İslam klasikleri, seküler ve ulusal kimlik inşası açısından sorunlu ya da en azından mesafeyle yaklaşılması gereken metinler olarak görülmüş; bu nedenle çeviri ve yaygınlaştırılması süreçlerinde başlangıçta dışarıda bırakılmış ya da bilinçli biçimde ertelenmiştir. Daha sonraki dönemde, özellikle çok partili hayatın ortaya çıkardığı siyasal ve toplumsal dengeler sebebiyle bu eserler çeviri listelerine dâhil edilmiş olsa da onlara modernleşmeyi yönlendiren kurucu metinler olma işlevi verilmemiştir. Aksine, Şark-İslam klasikleri daha çok yurt sevgisini, tarihî hafızayı ve kültürel devamlılığı besleyen tamamlayıcı bir unsur olarak konumlandırılmıştır. Böylece Tercüme Bürosu klasikler üzerinden yürüttüğü seçici kültür politikasıyla Türkiye'nin entelektüel yönelimini Doğu'dan Batı'ya kaydıran etkili bir kültür mühendisliği aracı hâline gelmiştir.

3.Şark-İslam Klasikleri

[15] Barbaros Uzunköprü-Neslihan Demez, "Tanzimat ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Girişilen Modernleşme Çabalarını Çeviri Kurumları Üzerinden Değerlendirmek: Encümen-i Daniş ve Tercüme Bürosu Örnekleri", 97-98.

[16] Seçil Dayıoğlu Öcal-Seher İşcan, "Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi ve Dewey'in Türkiye Maarifi Hakkında Raporu: Belge Analizi", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(5), 2020, 1507.

[17] Nihan İçöz, "1940 yılı: Türk Kültür ve Edebiyatında Çeviri ile Açılan Çığır", 336

[18] Evren Barut, "Ulus-Devlet İnşasında Çeviri ve İdeolojinin Rolü Çerçevesinde 'Tercüme Bürosu' ve 'Tercüme' Dergisi", 113-114.

[19] Barbaros Uzunköprü-Neslihan Demez, "Tanzimat ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Girişilen Modernleşme Çabalarını Çeviri Kurumları Üzerinden Değerlendirmek: Encümen-i Daniş ve Tercüme Bürosu Örnekleri", 97-98.

[20] Evren Barut, "Ulus-Devlet İnşasında Çeviri ve İdeolojinin Rolü Çerçevesinde 'Tercüme Bürosu' ve 'Tercüme' Dergisi", 130.

Şark-İslâm Klasikleri alanında çevrilen eserler, kronolojik sıraya göre incelendiğinde Cumhuriyet döneminde Doğu-İslâm kültür mirasını Türkçeye kazandırmaya yönelik düzenli bir çeviri hattının kurulduğu görülür. Bu çerçevede 1942'den itibaren Mevlânâ'nın Mesnevîsiyle başlayan çeviri dizisi, 1940'ların ortasında Nizâmî, Hâfız, Attâr ve Câmî gibi klasik isimlerin şiir ve hikmet metinleriyle genişlemiş, 1950'li yıllarda Gazâlî, İbn Haldun, Taberî, Belâzürî ve Fârâbî gibi düşünce ve tarih geleneğinin temel metinlerini kapsayacak biçimde genişlemiştir. 1960'lı yıllarda ise Mevlânâ külliyatı etrafındaki seçmelerin ve yardımcı nitelikteki çalışmaların artmasıyla dizi yeni baskılar ve tamamlayıcı yayınlarla sürdürülmüştür. Bu genel çerçeve belirlendikten sonra, Şark-İslâm Klasikleri başlığı altında kronolojik sırayla Türkçeye kazandırılan eserleri ayrıntılı olarak incelemek yerinde olacaktır.

1942 yılında Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevî* adlı eseri Veled İzbudak çevirisiyle yayımlanmıştır. 1943 yılında İmruülkays b. Hucr'un *el-Muallakatü's-seb'a* adlı eser Ord. Prof. Şerafeddin Yaltkaya çevirisiyle ve Nizâmî-i Gencevî'nin *Nâme-i Leylâ vü Mecnûn* adlı eseri Prof. Ali Nihat Tarlan çevirisiyle yayımlanmıştır. 1944 yılında Hâfız-ı Şîrâzî'nin *Divân-ı Hâfız* adlı eseri Prof. Abdülbaki Gölpınarlı çevirisiyle, Şeyh Sadüddin Mahmud-ı Şebüsterî'nin *Gülşen-i râz* adlı eseri Prof. Abdülbaki Gölpınarlı çevirisiyle, Ferîdüddin Attâr'ın *Mantıku't-tayr* adlı eseri Prof. Abdülbaki Gölpınarlı çevirisiyle, Mollâ Nurüddin Abdurrahman Câmî'nin *Selâmân ü Ebsâl* adlı eseri Abdülvehhab Tarzi çevirisiyle ve Mollâ Nurüddin Abdurrahman Câmî'nin *Bahâristân* adlı eseri Mercimek Ahmet çevirisiyle yayımlanmıştır. 1945 yılında Mollâ Nurüddin Abdurrahman Câmî'nin *Bahâristân* adlı eseri M. Nuri Gencosman çevirisiyle, Tuğrâî'nin *Lâmiyyetü'l-Acem* adlı eseri İsmail Erzen çevirisiyle, Firdevsî'nin *Şâhnâme* adlı eseri Prof. Necati Lügal çevirisiyle ve Mevlânâ Celâleddin Râmî'nin *Rubaiyyât* adlı eseri Prof. Abdülbaki Gölpınarlı çevirisiyle yayımlanmıştır. 1946 yılında Şeyh Muslihiddin Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı eseri Hikmet İlaydın çevirisiyle, Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzen-i Esrâr* adlı eseri M. Nuri Gencosman çevirisiyle ve Ferîdüddin Attâr'ın *Pendnâme* adlı eseri M. Nuri Gencosman çevirisiyle yayımlanmıştır. 1947 yılında Şeyh Muslihiddin Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Rubaiyyât, Gazelliyât-ı Kadîm* adlı eserleri M. Nuri Gencosman çevirisiyle ve Ferîdüddin Attâr'ın *İlâhânâme* adlı eseri Prof. Abdülbaki Gölpınarlı çevirisiyle yayımlanmıştır. 1948 yılında İbrahim Fahreddin-i Irâkî'nin *Lema'ât* adlı eseri Saffet Yetkin çevirisiyle ve İmam Gazâlî'nin *el-Münkiz mine'd-dalâl* adlı eseri Hilmi Güngör çevirisiyle yayımlanmıştır. 1949 yılında Sultan Veled'in *Ma'ârif* adlı eseri Meliha Ülker Tarıkâhya çevirisiyle ve Şihâbeddin Yahya Sühreverdî'nin *Heyâkilü'n-Nûr* adlı eseri Saffet Yetkin çevirisiyle yayımlanmıştır. 1950 yılında Şeyh Muslihiddin Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân* adlı eseri Hikmet İlaydın çevirisiyle, Nâsır-ı Husrev'in *Sefernâme* adlı eseri Abdülvehhab Tarzi çevirisiyle ve İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Hikemü'l-Atâiyye* adlı eseri Saffet Yetkin çevirisiyle yayımlanmıştır. 1952 yılında Ebû Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî'nin *Makâmât* adlı eseri Sabri Sevsevil çevirisiyle ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem* adlı eseri M. Nuri Gencosman çevirisiyle yayımlanmıştır. 1953 yılında Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı eseri Tahsin Yazıcı çevirisiyle yayımlanmıştır. 1954 yılında İbn-i Haldûn'un *Mukaddime* adlı eseri Zakir Kâdirî Ugan çevirisiyle, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Fîhi mâ fîh* adlı eseri Meliha Ülker Tarıkâhya çevirisiyle ve Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* adlı eseri Zakir Kâdirî Ugan & Ahmet Temir çevirisiyle yayımlanmıştır. 1955 yılında Nizâmî-i Gencevî'nin *Husrev ü Şîrîn* adlı eseri Sabri Sevsevil çevirisiyle, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el Belâzürî'nin *Fütûhu'l-büldân* adlı eseri Zakir Kâdirî Ugan çevirisiyle, Fârâbî'nin *İhsâü'l-ulûm* adlı eseri Prof. Ahmed Ateş çevirisiyle yayımlanmıştır. 1956 yılında Fârâbî'nin *el-Medînetü'l-fâzıla* adlı eseri Nafız Danışman çevirisiyle yayımlanmıştır. 1958 yılında Nâsır-ı Husrev'in *Saâdet-nâme* adlı eseri Meliha Ülker Tarıkâhya çevirisiyle yayımlanmıştır. 1959 yılında Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Divân-ı kebîrden seçme şiirler* adlı eseri Mithat Baharî Beytur çevirisiyle yayımlanmıştır. 1963 yılında Devletşâh b. Bahtişâh-ı Sermekandî'nin *Tezkire-i Devletşah* (Tezkiretü'ş-şuarâ) adlı eseri Prof. Necati Lügal çevirisiyle ve Prof. B. Fürüzanfer'in *Mevlâna Celaleddin* adlı eseri Pof. Dr. Feridun Uzluk çevirisiyle yayımlanmıştır. 1966 yılında Ömer Hayyâm'ın *Rubâiyyât* adlı eseri Rüştü

Şardağ çevirisiyle, Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî'nin *Risâle*'si Tahsin Yazıcı çevirisiyle yayımlanmıştır [21].

Bu çerçeveden bakıldığında Şark-İslam klasiklerinin genel profili üç dikkat çekici özellik sergiler. Birincisi, çevrilen eserlerin omurgasını belirgin biçimde şiir ve tasavvuf klasikleri oluşturur. Bu bağlamda Mevlânâ, Attâr, Sa'dî, Câmî, Hâfız ve Nizâmî gibi Farsça geleneğin kurucu isimlerinin eserleri çevrilmiştir. İkincisi, bu edebî-tasavvufî çeviriler 1950'lerle birlikte tarih, toplum ve düşünce eksenine kaymıştır. Taberî ve Belâzürî gibi tarihçiler, İbn Haldûn gibi tarih felsefesi ve toplumsal nazariye bakımından ana metin sayılan müellifler, Fârâbî gibi siyaset felsefesi ve ilimler tasnifi geleneğinin temel temsilcileri dizinin kapsamına dâhil edilmiştir. Bu genişleme dizinin Cumhuriyet dönemi kültür alanında klasik kavramını bilgi, ahlâkî ufuk ve düşünce tarihi bağlamında da kuran bir yayıncılık stratejisi izlediğini düşündürür. Üçüncü ve belki de en öğretici özellik dizide yeniden basımların güçlü bir yer tutmasıdır. Bu durum, kurumun bazı metinleri çekirdek kanon olarak gördüğünü ve bu metinleri farklı yıllarda tekrar basarak okur talebini canlı tutmayı hedeflediğini gösterir. Özellikle Mevlânâ etrafında yoğunlaşan tekrarlar ve seçmeler, Şark-İslâm mirasının Cumhuriyet dönemi okuruna sunumunda Mevlânâ'nın birleştirici simge bir isim olarak konumlandığını, tasavvufî geleneğin kültürel meşruiyet üretiminde temel bir rol üstlendiğini gösteren bir işaret olarak okunabilir. Yardımcı eser kategorisinde tek bir biyografik çalışmanın yer alması da dizinin yalnızca metin tercümesi yapmadığını, sınırlı da olsa okuma kılavuzu ve şerh edici bir çerçeve üretmeye yöneldiğini ortaya koyar.

Şark-İslâm Klasikleri dizisi, belirli metinleri Türkçeye kazandıran bir çeviri teşebbüsü olmanın ötesinde klasik ve kanon kavramlarının kesiştiği bir kültürel dolaşım alanı olarak okunmalıdır. Klasik kavramı, sözlük düzeyinde "kendi türünde en yüksek seviyede olan, en güzel örnek kabul edilen, üzerinden çok zaman geçtiği halde değerini kaybetmeyen" [22] vurgusuyla kalıcılık ve örneklik ölçütlerine dayanır. Edebî ve kültürel düzeyde ise çağları aşan, zaman üstü metinleri işaret eder. Bu çerçevede klasik metin, tarihsel bir hatıradan ibaret değildir. Yeniden okundukça anlam üreten farklı dönemlerde yeni yorumlara imkân veren bir canlı metin niteliği taşır. Klasik eserlerin başkaları tarafından sürekli hatırlanması, işlenmesi ve taklit edilmesi, onların estetik değerinin yanında kültürel süreklilik sağlayan kurucu bir işlev üstlenmesine yol açar. Bu yönüyle klasikler, toplumların değer dünyasını ve düşünme biçimlerini kuşaktan kuşağa aktarabilen metinler olarak değerlendirilebilir [23].

Bununla birlikte klasik kavramı, modern edebiyat ve kültür tartışmalarında çoğu zaman kanon kavramıyla birlikte ele alınır. Kanon, belirli bir otorite veya otorite kümelerinin belirlediği, "belli bir düşünce çerçevesinde yazılmış eserler ve bu eserlerin belirli bir zihniyetle onaylanması"na işaret eder [24]. Bu nedenle kanon, değer yargısının yanı sıra seçim ve meşruiyet kategorileriyle de ilişkilidir. Metinlerin hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla dolaşıma sokulduğu, eğitim sistemine nasıl dâhil edildiği, eleştiri geleneklerinde nasıl konumlandığı bu sürecin parçasıdır. Kanon, çağın ideolojik, politik ve sosyolojik şartlarına göre değişebilen bir liste karakteri taşır [25]. Klasik ise ideal olarak bu değişkenliğe rağmen estetik ve düşünsel gücüyle ayakta kalabilen metinleri imgeler. Uygulamada klasik ile kanon sıkça kesişir. Kanon, klasik olarak görülen eserlerin dolaşımını hızlandırır. Kimi durumlarda klasik etiketinin kurumsal güç

[21] Kenan Erzurum, "Dünya Edebiyatından Tercümeler", *Türk Kütüphaneciliği* 32, sy 1 (2018): 33-39; Adnan Ötüken ve Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü Mensupları, *Dünya edebiyatından tercümeler: Klasikler bibliyografyası (1940–1966)* (Millî Kütüphane Yayınları, 1967), 281-303.
[22] "Kubbealtı Lugati", *Klasik*, erişim 30 Kasım 2025, https://lugatim.com.
[23] M. Fatih Kanter, "Klasikler Meselesine Çağdaş Bir Bakış: D. Mehmet Doğan'ın Görüş ve Eleştirileri", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 45 (Eylül 2025): 58-60, https://doi.org/10.64985/tybakademi.1707932.
[24] "Kubbealtı Lugati", *Kanon*, erişim 30 Kasım 2025, https://lugatim.com.
[25] Jale Parla, "Edebiyat Kanonları", *Kitaplık Aylık Edebiyat Dergisi* 11, sy 68 (2004): 51.

aracılığıyla üretilip pekiştirilmesine de zemin hazırlar [26]. Bu çift yönlü ilişki, kurum desteğiyle yürütülen büyük çeviri projelerinin değerlendirilmesinde belirleyici hâle gelir.

Şark-İslâm Klasikleri bağlamında değerlendirme yapılırken iki düzeyli bir analitik ayrım kullanmak yerinde görünmektedir. Birinci düzey klasiklik testidir. Metnin iç niteliklerine, dil ve üslup taşıyıcılığına, kavram mimarisi kurma gücüne, yeniden okuma ve yorum üretme kapasitesine, metinlerarası dolaşıma açıklığına odaklanır. İkinci düzey kanon testidir. Metnin hangi otorite ve kurumlar tarafından seçildiği, hangi hedef kitleye yönelik dolaşıma sokulduğu, eğitim ve müfredat rejiminde nasıl konumlandığı, kültürel politika hedefleriyle nasıl ilişkilendirildiği bu düzeyin ana sorularıdır. Seçilme süreçleri incelenirken listede yer almayan metinlerin görünmezleşmesi gibi sonuçlar da dikkate alınmalıdır. Bu iki test birlikte düşünüldüğünde, bir eserin dizide yer alması hem metnin estetik ve düşünsel gücüyle hem de onu dolaşıma sokan seçme mekanizmalarıyla açıklanabilir.

Dizide yer alması muhtemel türlerden mesnevî ve anlatı şiiri geleneği, klasiklik testi bakımından yüksek bir potansiyele sahiptir. Mesnevîler hikâye anlatmakla sınırlı kalmaz. Sembolik ve alegorik yapısıyla düşünce üretir ve farklı çağlarda farklı okur profilleri tarafından yeniden yorumlanabilir. Bu metinler dilin retorik gücünü, imge dünyasını ve estetik yoğunluğunu taşır. Bu yönleriyle dilin imkânlarını gösterir. Kanon açısından mesnevîlerin seçilmesi daha kolaydır. Temsil gücünün yüksekliği ve geniş okur kitlesine ulaşabilmesi bu seçimi destekler. Buradaki temel risk, çevirinin şiirselliği ve ritmi kaybetmesi durumunda metnin klasik etkisinin zayıflamasıdır. Bu nedenle klasiklik iddiası, çevirinin poetik yeterliliğine ve metnin yorumlanabilirliğini koruyan bir dil stratejisine bağlıdır.

3.Kanonlaştırma

Kanonik metinler, bir topluluğun duygu dünyasını, düşünce biçimini ve inanç çerçevesini ortak bir zeminde toplama işlevi görür. Bu nedenle ister seküler ister dinî nitelikte olsun, her topluluk zamanla temel metinlerini seçme eğilimindedir. Bu seçme sürecinde, hâkim değerler ve kabul görmüş ilkelerle çatışan eserler çoğu kez dışarıda bırakılır. Kanonun oluşumu genellikle belirleyici konumda bulunan bir otoritenin yönlendirmesiyle şekillenir. Seçilen eserlerin kalıcılığını sağlamak için de farklı dolaşım mekanizmaları devreye sokulur. Metinlerin tekrar tekrar basılması, üzerlerine inceleme ve tanıtım yazıları yazılması, çeşitli mecralarda reklam ve tanıtım faaliyetlerinin yapılması, antoloji ve ders kitaplarına alınmaları, akademik ve popüler çalışmalarda sıkça atıf görmeleri, dergilerde dosya ve özel sayılarla gündemde tutulmaları, temel eser listelerine dâhil edilmeleri ve ödüllü yarışmalarla teşvik edilmeleri bu mekanizmaların başlıcalarıdır. Böylece kanon, sürekli üretilen ve yeniden pekiştirilen bir kültürel yönlendirme düzenine dönüşür [27].

Kanonlaştırma, en temelde bir topluluğun kendini anlatma ve kendini sürdürme biçimidir. Bundan dolayı kanon, ortak bir hafızanın ve kimlik algısının kurulmasına hizmet eden bir anlatılar düzenidir. Nitekim "edebiyat kanonu bir anlatılar toplamı olarak bir cemaatin üyelerinin ortak bağlarını anlamalarını sağlayan hikâyeler toplamıdır." [28]. Bu tanım, kanonun işlevini birliktelik ve aidiyet üzerinden kurar. Topluluk üyeleri, ortak metinler ve ortak hikâyeler aracılığıyla kim olduklarını, neye inandıklarını, neyi değerli saydıklarını kavrar. Dolayısıyla kanonlaştırma, toplumsal bağları güçlendiren bir anlam çerçevesi üretir.

[26] Turgay Anar, "Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy 1 (2013): 41-42; İbrahim Tüzer ve Muhammed Hüküm, *Edebiyat Sosyolojisi* (Akçağ Yayınları, 2019), 89-91.
[27] Selçuk Çıkla, "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu", *Muhafazakâr Düşünce*, sy 13-14 (Yaz-Güz 2007): 56-57.
[28] Gregory Jusdanis, *Gecilmiş modernlik ve estetik kültür: milli edebiyatın icat edilişi*, 1. bs (Metis, 1998), 76.

Kanonlaştırmanın bir diğer nedeni, metinlerin sürekli yeniden okunmasını ve güncel yorumlarla canlı tutulmasını sağlayan bir yorum ekonomisi kurmasıdır. Jusdanis'in vurguladığı gibi, "Kanon, her okumadan sonra bir şeylerin zorunlu olarak atlanmasını ve bunun da (kutsal metinlerin tefsirinde olduğu gibi) bir başka okumayı daha gerektirmesini garanti altına aldığı için kanona dahil yapıtlar her zaman yeni, taze yorumlara açık kalırlar." [29]. Burada kanonun gücü, metinleri tüketilebilir olmaktan çıkarıp tükenmeyen bir anlam kaynağına dönüştürmesindedir. Tekrar tekrar okunan metinler, her okumada yeni bir yorum ihtiyacı doğurur ve böylece kanon metinleri yaşayan metinler hâline gelir. Bu durum kanonun sürekliliğini, yalnız kurumların dayatmasıyla değil, metinlerin yorum üretme kapasitesiyle de açıklar. Bununla birlikte kanonlaştırma, masum bir kültürel seçim süreci değildir. Seçim, her zaman bir dışlama ve eleme içerir. Bu nedenle kanon, iktidar ilişkileriyle, çıkarlarla ve temsil mücadeleleriyle yakından bağlantılıdır. "Hayatta kalmasına izin verilen metinler seçme işini yapanların çıkarlarını yansıtırlar." [30] ifadesi, kanonun ideolojik tarafını gösterir. Hangi metnin hayatta kalacağı ve hangisinin görünmezleşeceği, estetik ölçütlerden bağımsız değildir ama yalnızca onlara da indirgenemez. Kanon, seçenlerin dünyasına ve çıkarlarına göre şekillenebilen bir düzen kurar.

Bu seçme ve sürdürme sürecinin işlemesi için kanonun kurumsal bir zemine dayanması gerekir. "İster dinsel, ister lâik anlamı söz konusu olsun, kanonu mutlaka kurumsal bir yapı bağlamında düşünmek zorunludur. Kurumsallık, kanonun vazgeçilmez niteliklerinden biridir." [31]. Bu durum kanonun kalıcılığını sağlayan mekanizmanın kurumlar ağı olduğunu gösterir. Eğitim, basın, üniversite, siyasal erk ve kültür endüstrisi, metinleri seçer, meşrulaştırır, dolaşıma sokar ve tekrar üretir. Böylece kanon, toplumun okuma alanına yerleşir [32].

Bu tablo içinde kanonlaştırma doğrudan ideolojiyle de ilişkilidir. Kanon yapmak, neyin değerli olduğunu belirlemekle birlikte, hangi değerlerin toplum tarafından benimsenmesi gerektiğini de belirleyen bir kültürel yönlendirme eylemidir. Özellikle modern dönemde kanon, din alanının dışına taşarak uluslaşma ve medeniyet inşası süreçlerinin bir aracına dönüşür. Uluslaşma süreçleriyle birlikte kanon kavramı dar anlamdaki dinî metinler alanını aşarak daha geniş bir işleve kavuşur. Bu evrede kanonik metinler hem inanç dünyasını düzenler hem de insanı, toplumu ve medeniyet tasavvurunu biçimlendirmeyi hedefleyen farklı alanlarda dolaşıma sokulan metinler bütünü hâline gelir. Bu tür metinlerin seçimi ve yayınlanması çoğu kez iktidarın kurmak istediği yeni değerler dizgesiyle ilişkilidir. Özellikle eskiyi tümden ya da kısmen dışlayan bir söylem üzerine inşa edilen yeni ideolojik yönelimler, kendini meşrulaştırmak ve toplumsal kabul üretmek için belirli metinleri öne çıkarır, bazı metinleri ise geri plana iter. Edebiyat, sanat, spor gibi kültürel sahalar da bu mekanizmanın parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında, kanonik metinlerin üretildiği ve yayımlandığı yer yayınevleri, akademi ve daha geniş bir kurumsal ağdır. Metinlerin kanon içinde hayatta kalması, bu ağın onları sürekli dolaşımda tutmasına bağlıdır. İktidar, bu metinler aracılığıyla kendi dünya görüşünü daha az çatışma üretecek biçimde topluma taşımayı amaçlar. Zor kullanımı, muhalefeti artıran ve açık baskı izlenimi veren bir yol olduğu için, ideolojik yönlendirme daha yumuşak ve görünmez bir işleyiş sunar. Böylece belirli bir hayat anlayışı, insan modeli ve toplumsal düzen tasarımı, demokratik bir görünüm altında ve gündelik hayatın doğal akışı içinde benimsetilebilir. Bu süreçte eğitim kurumları özel bir konuma sahiptir. Çünkü yeni bir sistem ya da yeni bir toplumsal düzen önerisi, kalıcı olabilmek için önce eğitim üzerinden meşruiyet ve süreklilik üretmek zorundadır.

Eğitim, yeni söylemi sessizce yerleştirir ve onu kuşaklar boyunca tekrar ederek normal ve doğal bir çerçeveye dönüştürür. Kanon, yalnızca estetik veya entelektüel bir tercih alanı değildir. Aynı zamanda toplumsal hafızayı düzenleyen, geçmişle bağ kurma biçimlerini yeniden tanımlayan ve geleceği hangi metinler üzerinden düşüneceğimizi belirleyen bir denetim aracıdır

[29] Jusdanis, *Gecilmiş modernlik ve estetik kültür*, 82-83.
[30] Jusdanis, *Gecilmiş modernlik ve estetik kültür*, 92.
[31] Kemal Atakay, "Kanon Huzursuzluğu", *Kitap-lık*, sy 68 (2004): 70.
[32] Çıkla, "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu", 50-52.

[33]. Bu tespit, kanonun arkasındaki asli mantığın kurucu bir müdahale olduğunu gösterir. Kanon bir topluluğun kendisini nasıl tanımlayacağına, neyi değerli sayacağına ve hangi kültürel mirası geleceğe taşıyacağına dair bilinçli tercihlerle oluşturulan bir yapıdır. Bu çerçevede kanonlaştırma, ortak hafızayı ve aidiyet duygusunu örmek metinleri tekrar tekrar okunan, tartışılan ve yeni anlamlar üreten bir çekirdek hâline getirmek, görünürlüğü artırılanlar ile kenarda bırakılanlar arasındaki sınırları çizerek temsil haritasını düzenlemek, okul, yayıncılık ve benzeri kurumlar aracılığıyla okuma ufkunu şekillendirmek gibi roller üstlenir. Nihayetinde bu süreç, bir değerler hiyerarşisini yerleştirerek dünya görüşünü, kültür siyasetini ve medeniyet iddiasını metinler üzerinden kurmayı amaçlar.

Bu noktada kanonlaştırmanın kurumsal, ideolojik ve kültürel boyutları ortaya çıkmaktadır. Kanon, yalnızca metinlerin değeri üzerinden değil, hangi metinlerin yaygınlaştırılacağına ilişkin seçme mantığı, bu seçimi destekleyen kurumlar ağı ve toplumsal hafızayı yönlendiren kültür politikaları üzerinden işlemektedir. Dolayısıyla belirli bir dönemde yürütülen çeviri programları, kamusal okuma ufkunu yeniden düzenleyen, ortak metinler repertuarını kuran ve buna bağlı olarak fiilî bir kanon etkisi üreten girişimler olarak değerlendirilmelidir. Cumhuriyet'in erken döneminde klasiklerin tercüme yoluyla yaygınlaştırılması da bu bağlamda, modernleşme sürecinin ihtiyaç duyduğu kültürel sermayeyi üretme, yeni bir kültür dili ve idrak düzeyi inşa etme hedefleriyle yakından ilişkilidir. Bu çerçeve içinde Şark-İslâm Klasikleri dizisinin hangi gerekçelerle seçildiği sorusu, kanonlaştırmanın genel mantığıyla doğrudan kesişir. Zira dizinin oluşumunda yalnız şark klasiklerini Türkçeye kazandırma amacı değil, bu metinlerin hangi medeniyet tasavvuruna hizmet ettiği, hangi insanlık mirası anlayışı içinde konumlandırıldığı ve Türk okurunun kültürel ufkunu hangi yönde genişletmeyi hedeflediği de belirleyicidir. Bu noktada Hasan Âli Yücel'in tercüme politikası ve hümanizma yorumu, Şark-İslâm Klasikleri'nin seçilme mantığını açıklamak bakımından anahtar bir çerçeve sunmaktadır.

Bu çerçeve, Şark-İslâm Klasikleri'nin yalnızca değerli metinleri Türkçeye kazandıran bir yayın dizisi olmadığını, aynı zamanda belirli bir kültür tasavvurunu ve okuma ufkunu kuran bir kanonlaştırma pratiği olduğunu gösterir. Yücel'in hümanizma anlayışında tercüme, farklı medeniyet havzalarının şaheserlerini Türkçe idrak alanında yeniden kurarak ortak bir kültür dili üretmeyi amaçladığından, Şark-İslâm Klasikleri'nin seçim mantığı da bu hedefe hizmet edecek biçimde okunmalıdır. Nitekim dizinin erken evresinde Mevlânâ, Sa'dî, Hâfız, Attâr ve Câmî gibi edebî-hikemî metinlerin ağırlık kazanması, hümanizmanın idrak ve duygu terbiyesi boyutuyla doğrudan ilişkilidir. Bu metinler hem dinî bir geleneği temsil eder hem de insanın varoluş, ahlâk, aşk, ölüm, hakikat ve hikmet arayışına dair evrensel soruları güçlü bir estetik dil içinde işleyen klasikler olarak Yücel'in insan ruhunun iz ve eserlerini kuşatan hümanizma [34] tarifine uygun bir başlangıç zemini oluşturur.

Şark-İslâm Klasikleri'nin hümanizma anlayışı çerçevesinde seçilmesini anlamak için Hasan Âli Yücel'in çeviri programını hangi düşünsel gerekçeye oturttuğuna bakmak gerekir. Yücel, hümanizmayı soyut bir ilke olmaktan çok, sanat eserleriyle kurulan bir idrak ve duygu terbiyesi olarak temellendirir: "Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar… edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır." [35].

Bu yaklaşımda hümanizma, insan tecrübesini yoğun biçimde taşıyan metinlerle temas ederek gelişir. Buradan çeviriye geçiş doğrudandır. Çünkü Yücel'e göre bir milletin başka milletlerin edebiyatını kendi dilinde yeniden kurması, zekâ ve anlama kudretini artıran bir faaliyettir: "bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde… tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme

[33] Ahmet Cüneyt Issı, "'Toplum Mühendisliği' Bağlamında Kanon - Edebiyat İlişkisi", *Hece (Hayat-Edebiyat-Siyaset)*, sy 90/91/92 (Ağustos 2004): 362.
[34] Hasan Âli Yücel, *İyi Vatandaş İyi İnsan* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 158.
[35] Platon, *Devlet* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), i.

faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet davamız için müessir bellemekteyiz." [36]. Dolayısıyla tercüme, Yücel'in düşüncesinde medeniyet davasının araçlarından biridir. Çevirinin sistemli yapılması, toplumun kültürel kapasitesini genişletecek bir ortak metinler repertuarı kurar. Ona göre yüksek edebiyat olarak görülen klasik metinlerin çevirisini sistemli biçimde destekleyerek Türkçede nitelikli bir okuma ve estetik ufuk oluşturmak gereklidir. Bu çabanın dolaylı fakat önemli bir boyutu da yerli yazarları, Batı edebiyatında belirginleşen hümanizma duyarlığını kendi eserlerinde üretmeye ve Türkiye'de bu ruhu yansıtan metinler kaleme almaya teşvik etmektir[37].

Yücel, klasiklerin çevrilmesini, toplumun tamamına nüfuz eden bir kültür etkisi üretmek için gerekli görür. "Zekasının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde… edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir tesire sahiptir." [38]. Burada klasiklerin bir kitle etkisi üretebileceği açıkça ifade edilir. Etkinin fert ve cemiyet ittisali ile zamanda ve mekânda bütün hudutları aşacak sağlamlıkta olduğu vurgusu, klasiklerin toplumsal bağ kuran kanonik işleviyle aynı noktada buluşur. Yücel bu işlevi doğrudan kütüphane zenginliğiyle medeniyet düzeyi arasında kurar: "Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet aleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir." [39]. Bu cümle, çeviri külliyatını bir medeniyet ölçütüne dönüştürür. Böylece Şark-İslâm Klasikleri gibi diziler, ulusun idrak seviyesini yükseltme hedefiyle meşrulaşır.

Yücel'in hümanizma tanımı, yalnız Batı kaynaklarına bağlanmayan geniş bir medeniyet perspektifine dayanır. Bu nokta, Şark-İslâm Klasikleri'nin seçilme gerekçesini doğrudan açıklar: "Bizim kanaatimizce kaynağı ve pınarı eski Yunanla da tahdit etmeyip daha arkalara ve başka diyarlara gitmek, nerede insan ruhunun kendine göre mana taşıyan bir izi ve eseri varsa, onları da içine alarak en geniş kavramıyla Hümanizmayı bütün insanlığı kucaklayan bir anlayış halinde görmek lazımdır." [40]. Burada hümanizma, tek bir coğrafyanın mirası olmaktan çıkarılır ve insanlığın ortak tecrübesini taşıyan her metni içine alabilecek bir çerçeveye genişletilir. Yücel'in klasikler yayınını bu anlayışla gerekçelendirmesi, Şark-İslâm Klasikleri'nin dengeleyici işlevini açıklar: "Klasikler yayınını Millî Eğitim Bakanlığına işte bu anlayışla yaptırdık. Eflatun'un diyalogları yanında Konfiçiuslerin, Mevlanaların, Sadilerin eserleri bu anlayışla ve beraberce Türk şuuruna doğdular" [41]. Bu cümle, seçim mantığını iki düzlemde ortaya koyar. İlk düzlem, klasiklerin beraberce Türk şuuruna doğmasıdır. Yani Şark ve Garp klasiklerinin aynı program içinde birlikte düşünülmesi, kanonun tek taraflılaşmasını önleyen bir medeniyet tasavvurudur. İkinci düzlem ise Türk şuuruna doğma ifadesidir. Burada çeviri, ulusal bilinç alanını genişleten bir kanonlaştırma pratiği olarak işlemiştir.

Yücel, tercüme programının hedefini doğrudan şaheserleri dilimize çevirmek biçiminde tanımlar ve bunun kültürel yükseliş için araç olduğunu belirtir: "Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır… Bu sebeple tercüme külliyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz"[42]. Bu ifadede şaheser vurgusu, klasiklerin kanon içindeki meşruiyet dayanağıdır. Şark-İslâm Klasikleri de bu mantıkla seçilmiş görünür. Mevlânâ, Sa'dî gibi isimlerin dizideki güçlü temsili, yalnız dinî bir tercih olarak değil, insan ruhunun mana taşıyan izini veren metinler olarak hümanizma çerçevesinde okunur. Buna ek olarak 1950'li yıllarda Gazâlî, İbn Haldûn, Taberî, Belâzürî ve Fârâbî gibi düşünce ve tarih metinlerine yönelim, hümanizmanın akıl yürütme ve medeniyet

[36] Platon, *Devlet*, i.
[37] Mehmet Rifat, *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler* (Sel Yayıncılık, 2008), 50; Şehnaz Tahir Gürçağlar, *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar* (Scala Yayıncılık, 2015), 67-71.
[38] Platon, *Devlet*, i.
[39] Platon, *Devlet*, i.
[40] Yücel, *İyi Vatandaş İyi İnsan* (2011), 158.
[41] Yücel, *İyi Vatandaş İyi İnsan* (2011), 158.
[42] William Shakespeare, *Venedik Taciri* (Maarif Matbaası, 1943), 3.

bilgisini de kapsayan geniş ufkuyla uyumludur. Böylece Şark-İslâm Klasikleri, Yücel'in bütün insanlığı kucaklayan hümanizma anlayışının Şark ayağını temsil eden, Türkçe okuma listesini genişleten bir seçki olarak anlam kazanır. Buna göre Kanon, kurumsal bir seçme ve dolaşım düzeni kurar. Yücel'in tercüme projesi de klasiklerin seçilip sistemli biçimde dolaşıma sokulmasını, Türk şuurunu genişletmeyi ve medeniyet idrakini yükseltmeyi hedefler. Bu nedenle Şark-İslâm Klasikleri'nin seçimi hem metinlerin klasik değerine hem de hümanizmayı insanlığın ortak mirası olarak kuran bir kültür politikası tasavvuruna da dayanır [43].

Sonuç

Şark-İslâm Klasikleri seçkisi, Cumhuriyet döneminde kültürel aktarımın yönünü ve kapsamını belirleyen bütüncül bir programın parçasıdır. Seçimin arka planında, yeni dönemin ihtiyaç duyduğu ortak referanslar alanını genişletme ve kamusal okuma ufkunu yeniden kurma hedefi yer alır. Bu çerçevede Şark-İslâm mirası, güncel dil ve düşünce dünyası içinde yeniden yayınlanarak ortak kültür zemininin kurucu unsurlarından biri hâline getirilir. Şark-İslâm Klasikleri'nin seçilmesi, ulusal kültür repertuarı oluşturma ihtiyacıyla yakından ilişkilidir. Yeni toplumsal düzen, eğitim ve yayıncılık üzerinden ortak bir metinler dünyası kurmak durumundadır. Şark-İslâm Klasikleri tarihsel hafızayı canlı tutan, kültürel sürekliliği sağlayan ve ortak kimlik algısını besleyen metinler olarak öne çıkar. Böylece seçki, geçmişin birikimini güncel bir idrak alanına taşıyan bir kültürel köprü işlevi görür. Seçimin bir başka dayanağı, hümanizma anlayışının geniş yorumudur. Bu bakış, klasiklerin insanlığın ortak tecrübesini taşıdığı kabulüne dayanır ve klasikler alanını tek bir medeniyet havzasıyla sınırlandırmaz. Bu nedenle Şark-İslâm geleneğine ait metinlerin tercüme edilmesi, insanın duygu, düşünce ve ahlâk dünyasını besleyen kaynakların Türkçe okuma evrenine katılması anlamına gelir. Mevlânâ, Sa'dî, Hâfız, Attâr, Câmî gibi isimlerin temsil ettiği edebî ve hikemî birikim, insan tecrübesini yoğun bir estetik dil içinde işlediği için geniş hümanizma tasavvuruyla uyumlu bir seçenek oluşturur.

Şark-İslâm Klasikleri aynı zamanda düşünce ve tarih alanlarında da bir bilgi ufku kurar. Gazâlî, İbn Haldûn, Taberî, Belâzürî, Fârâbî gibi isimlerin metinleri hem edebî zevke hitap eden bir okuma hem de kavramsal düşünme, tarih bilinci ve toplumsal çözümleme kapasitesi kazandıran bir okuma alanı açar. Bu metinlerin seçkiye dâhil edilmesi, kültürel dönüşümün düşünce repertuarını güçlendirme hedefi taşıdığını gösterir. Böylece klasikler, okurun dilsel ve zihinsel imkânlarını geliştiren bir eğitim alanı gibi işlev görür. Metinler, eğitim kurumları ve kültür ortamları üzerinden yaygınlaştırıldığında kamusal belleğin parçası hâline gelir. Bu süreç, hangi metinlerin okunacağı, hangi isimlerin temsil gücü kazanacağı ve hangi değerlerin aktarılacağı konusunda belirgin bir yönlendirme üretir. Bu nedenle Şark-İslâm Klasikleri, okuma alışkanlıklarını ve kültürel hafızayı biçimlendiren bir metinler düzeni oluşturur.

Sonuç olarak Şark-İslâm Klasikleri'nin seçilmesi, ulusal kültür ufkunu genişletme, insanlık mirasını Türkçe idrake katma, düşünce ve tarih birikimini ve ortak bellek alanını güçlendirme hedefleriyle açıklanabilir. Bu seçki, geçmişle güncel kültür arasındaki temas noktalarını çoğaltır, okur kitlesinin metin evrenini zenginleştirir ve kültürel süreklilik duygusunu besleyen kalıcı bir okuma zemini üretir.

Kaynakça

Alimen, N. (2021). Diliçi çeviriler, yanmetinler ve normlar odağında tarihsel roman çevirileri: *The Talisman* örneği. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (31), 20–44. https://doi.org/10.37599/ceviri.1009926

Anar, T. (2013). Türk edebiyatında edebiyat kanonu: Kanon, kanona girmek ve kanona müdahale. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (1), 9–39.

[43] Emre Yıldırım, "Erken Cumhuriyet Yılları Milli Kimlik Tartışmaları: Hasan Ali Yücel ve Türkiye'de Hümanizma Arayışları", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8, sy 7 (2013): 755.

Atakay, K. (2004). Kanon huzursuzluğu. *Kitap-lık*, (68), 70–77.

Barut, E. (2020). *Ulus-devlet inşasında çeviri ve ideolojinin rolü çerçevesinde 'Tercüme Bürosu' ve 'Tercüme' dergisi* (Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Birinci Türk Neşriyat Kongresi. (1939). *1–5 Mayıs 1939, raporlar, teklifler, müzakere zabıtları*. Maarif Vekilliği.

Çıkla, S. (2007). Türk edebiyatında kanon ve inkılâp kanonu. *Muhafazakâr Düşünce*, (13–14), 47–68.

Dayıoğlu Öcal, S., & İşcan. (2020). Milli Eğitim Bakanlığı 2023 eğitim vizyonu belgesi ve Dewey'in Türkiye maarifi hakkında raporu: Belge analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(5), 1505–1518.

Efeoğlu, E. (1999). Hasan Ali Yücel'in tutkusu: Türkiye'de çeviri atılımı. İçinde *Cumhuriyet dönemi edebiyat çevirileri seçkisi*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erhat, A. (1974). Tercüme bürosu. *Yeni Ufuklar*, 21(247), 8–16.

Erzurum, K. (2018). Dünya edebiyatından tercümeler. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(1), 33–39.

Gençer Kızılırmak, D. (2022). *Hasan Âli Yücel dönemi klasik eser tercümelerinin kanonlaşma bağlamında incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Issı, A. C. (2004). 'Toplum mühendisliği' bağlamında kanon - edebiyat ilişkisi. *Hece (Hayat-Edebiyat-Siyaset)*, (90/91/92), 360–370.

İçöz, N. (n.d.). 1940 yılı: Türk kültür ve edebiyatında çeviri ile açılan çığır. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 335–344. https://izlik.org/JA62ST66PA

Jusdanis, G. (1998). *Gecilmiş modernlik ve estetik kültür: Milli edebiyatın icat edilişi* (1. bs.). Metis.

Kanter, M. F. (2025). Klasikler meselesine çağdaş bir bakış: D. Mehmet Doğan'ın görüş ve eleştirileri. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (45), 56–78. https://doi.org/10.64985/tybakademi.1707932

Korucu, B. (2007). *Türk hümanizmi'nin çeviri boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940–1946)* (Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Ötüken, A., & Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü Mensupları. (1967). *Dünya edebiyatından tercümeler: Klasikler bibliyografyası (1940–1966)*. Millî Kütüphane Yayınları.

Parla, J. (2004). Edebiyat kanonları. *Kitaplık Aylık Edebiyat Dergisi*, 11(68), 51–59.

Platon. (2006). *Devlet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rifat, M. (2008). *Çeviri seçkisi I: Çeviriyi düşünenler*. Sel Yayıncılık.

Shakespeare, W. (1943). *Venedik taciri*. Maarif Matbaası.

Tahir Gürçağlar, Ş. (2015). *Kapılar: Çeviri tarihine yaklaşımlar*. Scala Yayıncılık.

Tüzer, İ., & Hüküm, M. (2019). *Edebiyat sosyolojisi*. Akçağ Yayınları.

Uzun Köprü, B., & Demez, N. (n.d.). Tanzimat ve erken Cumhuriyet dönemlerinde girişilen modernleşme çabalarını çeviri kurumları üzerinden değerlendirmek: Encümen-i Daniş ve Tercüme Bürosu örnekleri. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, (16), 71–103.

Yağcı, Ö. (1999). *Cumhuriyet dönemi edebiyat çevirileri seçkisi*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yıldırım, E. (2013). Erken Cumhuriyet yılları milli kimlik tartışmaları: Hasan Ali Yücel ve Türkiye'de hümanizma arayışları. *Turkish Studies*, 8(7), 745–763.

Yücel, H. Â. (1940). *Tercüme dergisi* (C. 1). Maarif Matbaası.

Yücel, H. Â. (1971). *İyi vatandaş iyi insan*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yücel, H. Â. (2011). *İyi vatandaş iyi insan*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.